

Аннотация

Заморская Л. И. Нормативность как специфическое свойство актов судебной власти. — Статья.

Актам судебной власти, которые обычно индивидуального характера, принадлежит такая особенность, как нормативность, потому что они состоят из правил поведения общего характера, обращенных как раз не к конкретному суду, а ко всем судебным инстанциям и к неопределенному кругу людей в связи с их обращением в судебные органы. Одновременное применение норм права не исчерпывает содержание руководящего разъяснения.

Ключевые слова: нормативность, судебный прецедент, правовые положения, правовые позиции.

Summary

Zamorska L. I. Normative As a Specific Property of the Judiciary Acts. — Article.

Acts of the judiciary, which is usually an individual nature, belongs to this feature as a normative, because the rules of conduct consisting of a general nature that addressed just to a particular court, but before all courts and to an indefinite number of people on their *zv'yazku* treatment in the courts. Simultaneous application of the law does not exhaust the content of the governing *roz'yasnennya*.

Keywords: normativity, pretrident trial, the law situation, the law position.

УДК 342.925.001.111

О. Г. Свида

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ОКРЕМИХ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРИНЦИПІВ СУДОУСТРОЮ ТА СУДОЧИНСТВА В ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ

Відзначимо, що Україна обрала оптимальний варіант розв'язання адміністративних спорів, а саме — шляхом формування в системі судів загальної юрисдикції окремої підсистеми спеціалізованих адміністративних судів. Запровадження зазначених судів дозволило суттєво покращити стан захисту прав людини й громадянина та юридичних осіб, що, в свою чергу, сприяє розвитку Української держави саме як демократичної та правової, якою вона проголошена в ст. 1 Конституції України. Функціонування адміністративних судів, як і інших державних структур, засноване на певних правових засадах, увага до яких у науковій літературі вже зверталася. Проблемам реалізації принципів організації та діяльності адміністративних судів були присвячені праці таких вчених, як: С. Бондарчук [1], Р. Куйбіда [2], О. Кунець, І. Кунець [3], В. Матвійчук [4], А. В. Мінашкін [5], А. Пухтецька [6], Б. Тулінова [7], Н. Шевцова [8] тощо.

Актуальність цих досліджень велика, особливо за умов, коли вже досить тривалий час діє Кодекс адміністративного судочинства України (далі — КАС України), а почала у повній мірі підсистема адміністративних судів.

Враховуючи актуальність цієї статті, визначимо її мету — дослідження окремих конституційних принципів судоустрою та судочинства в організації діяльності адміністративних судів та аналіз проблем, пов'язаних з їх практичною реалізацією.

Під принципами в літературі розуміють основане, вихідне положення якої-небудь наукової теорії, ідеологічного напрямку і т.ін.; особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось; переконання, норма, правило, яким керуються хто-небудь у житті, поведінці, канон [9, 714; 10, 941].

Важливо підкреслити, що термін «принцип» походить від латинського слова «*principium*», яке означає основні найзагальніші, вихідні положення, засоби, правила, що визначають природу і соціальну сутність явища, його спрямованість і найсуттєвіші властивості.

Як зазначається у літературі, «...принципами кожної галузі права є лише такі його керівні ідеї, які самі одержали закріплення у нормах права» [11, 13]. Це твердження цілком відноситься і до принципів організації та функціонування судової влади взагалі та адміністративних судів, зокрема. В літературі запропоновано поділ принципів, які стосуються судової влади, на організаційні та функціональні [12, 29; 13, 21].

Виходячи з цього, принципи судоустрою є організаційними, а принципи судочинства — функціональними. При цьому принципи судоустрою значною мірою справляють вплив на зміст принципів судочинства.

Розглянемо окремі конституційні принципи судочинства з урахуванням їх реалізації в організації та діяльності адміністративних судів.

Принцип здійснення правосуддя лише судом. Важливість цього принципу, з одного боку, проявляється тому, що взагалі правосуддя здійснюється виключно судами і делегування чи привласнення судових функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається. З іншого — даний принцип, з одного боку, знаходить своє втілення у тому, що правосуддя в адміністративних справах здійснюється не просто судами взагалі, а спеціально створеними судовими органами — адміністративними судами (крім випадків, коли адміністративні справи розглядаються загальними місцевими судами, хоча останні і в цьому разі виступають як адмінсуди). Крім того, розгляд справи спеціалізованими адміністративними судами передбачений не лише по першій інстанції, а й на стадії перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядку. При цьому ще раз необхідно підкреслити, що створення адміністративної юстиції як підсистеми судової влади не остаточно поклато край делегуванню юрисдикційних повноважень іншим судам. Це може розглядатися як тимчасове явище до завершення формування адміністративних судів.

Принцип єдності судової системи знаходить свій прояв у тому, що адміністративні суди об'єднані єдиними завданнями діяльності. Це стосується як єдиних завдань всіх судів України, так і єдиних завдань підсистеми адміністративних судів, закріплених у ст. 2 КАСУ. Крім того, принцип єдності підсистеми адміністративних судів обумовлений єдиними засадами організаційного забезпечення, а також уніфікацією назв зазначених судів, оскільки в їх назві обов'язково використовується слово «адміністративний» (крім місцевих загальних судів, які при розгляді окремих категорій адміністративних справ виступають як місцеві адміністративні суди). Слід зауважити, місцеві адміністра-

тивні суди, на відміну від місцевих загальних та місцевих господарських судів, на законодавчому рівні позначені як «окружні». Використання вказаного терміна, уявляється, є недоцільним, оскільки в майбутньому мережа місцевих та апеляційних адміністративних судів може бути поступово побудована на зразок загальних судів, тому необхідно уніфікувати назву всіх судів першої ланки, використовуючи термін «місцеві». Разом з тим варто підкреслити, що адміністративні суди в Україні не є автономними, а являють собою частину системи судів загальної юрисдикції на чолі з Верховним Судом України, який процесуальним законодавством наділений правом переглядати рішення Вищого адміністративного суду України з підстав, визначених у ст. 237 КАСУ.

Поєднання територіальності, спеціалізації та інстанційності судів. Аналіз положення щодо територіальності та спеціалізації (ч. 1 ст. 125 Конституції України, ст. 17 Закону України «Про судоустрій та статус суддів») приводить до висновку, що йдеться про окремі принципи — принцип територіальності і принцип спеціалізації. В сучасних умовах принцип територіальності означає прив'язку до певних адміністративно-територіальних одиниць. Побудова судової системи за територіальним принципом враховує транспортні комунікації і зв'язок між населеними пунктами, що забезпечує наближення судів до населення і їхню доступність для громадян.

У деяких зарубіжних державах система судів побудована без прив'язки до адміністративно-територіального поділу, тобто юрисдикція одного суду може поширюватися на частини різних адміністративно-адміністративних одиниць. Наприклад, в Ісландії територія країни поділяється на 23 адміністративні округи, а існує 34 судових округа; в Італії — 20 областей, але 23 апеляційних судів та близько 1000 преторій (судів першої інстанції, що розглядають нескладні цивільні та кримінальні справи) та 160 трибуналів; у Непалі — 14 зон, що включають 75 областей, а апеляційних судів — 54 та велика кількість окружних судів; у Словенії — 62 райони, а діє 11 окружних та 44 районних судів (суди першої інстанції) [14, 308, 311, 321, 328, 543, 544, 710, 713] тощо.

Досвід побудови системи судів не у відповідності з адміністративно-територіальним поділом країни зустрічається в деяких країнах пострадянського простору. Так, територія Грузії поділяється на 66 районів та 11 країв, але судами першої інстанції є обласні суди, територіальні, компетенція яких визначається за поданням Ради юстиції указом Президента країни [14, 231] (аналогічним чином передбачено вітчизняним законодавством утворення апеляційних округів спеціалізованих судів).

Європейська правова доктрина обґрунтовує це тим, що такий поділ унеможливорює вплив місцевих органів влади на суди при розгляді ними особливо значущих справ. При цьому цей чинник набуває особливої значущості для адміністративних судів, оскільки у більшості випадків відповідачами виступають органи влади.

Проте такий спосіб побудови судової системи не був сприйнятий вітчизняним законодавством, а принцип територіальності у поєднанні з принципом спеціалізації був зазначений в тексті Основного Закону (ч. 1 ст. 125 Консти-

туції України). І хоча територіальність і спеціалізація — окремі принципи, проте як принципи організації судової системи тісно поєднані один з одним, оскільки в сучасних умовах юрисдикція спеціалізованих судів, у тому числі і адміністративних, поширюється на певну територію, що співпадає з територією адміністративно-територіальних одиниць. Зазначене цілком стосується й апеляційних адміністративних судів, яких хоч передбачено утворити лише дев'ять, проте до апеляційних округів були включені області цілком, а не окремими частинами, тобто і в цьому випадку був врахований конституційний принцип територіальності.

Оскільки судова спеціалізація повинна мати чітку організаційно-правову основу, її варто починати на так званому макрорівні, тобто на рівні поділу судової системи на підсистеми. Мова йде про виділення в межах судової системи спеціалізованих судів, якими і є адміністративні суди.

Важливість такого підходу прекрасно усвідомлюють в усьому світі. Тому в багатьох зарубіжних країнах, де ще не існують спеціалізовані суди, йде серйозна законопроектна робота у напрямку їх запровадження.

Як свідчить практика, спеціалізація судів і суддів у розгляді визначених категорій справ сприяє поглибленню їхніх знань з окремих галузей законодавства і практики його застосування, а відтак — підвищенню їхнього професіоналізму, а отже, більш надійному захисту прав і свобод людини, прав і законних інтересів юридичних осіб [15, 2] та, в кінцевому рахунку — інтересів держави. З огляду на це, вже сьогодні у Вищому адміністративному суді України запроваджена внутрішня спеціалізація суддів для розгляду конкретних категорій справ, для чого в зазначеному суді було утворено п'ять палат, які за даними офіційного веб-порталу цього судового органу так і називаються: перша, друга, третя, четверта, п'ята.

Кількість палат та їх компетенція відповідають кількісному співвідношенню справ різних категорій і тому мають забезпечити оптимальне навантаження на суддю та своєчасний і якісний розгляд справ [16, 9–10].

Відзначимо, що відповідно до ч. 4 ст. 31 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» питання про утворення судової палати у складі вищого спеціалізованого суду з розгляду окремих категорій справ у межах відповідної судової юрисдикції маю вирішуватися зборами суддів вищого спеціалізованого суду за пропозицією голови суду. Це означає, що створення судових палат віднесено виключно до компетенції такого органу суддівського самоврядування, як збори суддів (ч. 5 ст. 116 Закону). Проте на сьогодні в чинному КАСУ міститься чітка вказівка щодо необхідності створення палати у складі Вищого адміністративного суду України по розгляді спорів про оскарження актів, дій чи бездіяльності Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради юстиції, а також рішення, дії чи бездіяльність Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ч. 2 ст. 171-1 КАСУ), фактично обмежуючи повноваження з вирішення цього питання зборами суддів. Зважаючи на викладене, вважаємо за необхідне у майбутньому внести відповідні зміни до ч. 4 ст. 31 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», передбачивши можливість утворення окре-

мих судових палат відповідно до положень інших законодавчих актів, особливо зважаючи на підвищену складність справ, перелічених у ч. 2 ст. 171-1 КАСУ.

Принцип інстанційності на сьогодні хоч і не закріплений у тексті Основного Закону, проте він знайшов своє закріплення у ч. 1 ст. 17 нового Закону України «Про судоустрій та статус суддів». Він означає, що розгляд справ в адміністративних судах відбувається по окремих інстанціях, причому одна ланка підсистеми адміністративних судів наділена правом розглядати справи лише в порядку однієї інстанції (наприклад, навіть коли апеляційні адміністративні суди розглядають окремі категорії справ по першій інстанції, апеляційний розгляд цих справ здійснює Вищий адміністративний суд України).

Досить своєрідний характер має принцип, закріплений у ч. 2 ст. 129 Конституції України, відповідно до якого судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних. В. Коваль справедливо відносить вказаний принцип до судоустрійних, обґрунтовуючи свою думку тим, що визначення кількісного складу суду стосується передусім організаційного боку функціонування судової влади і характеристикою суб'єктів судочинства при розгляді конкретних справ.

Оскільки відповідно до діючого законодавства розгляд справ адміністративної юрисдикції судом присяжних не передбачений (що відповідає світовим традиціям), варто зосередити увагу на висвітленні питань щодо співвідношення одноособового та колегіального розгляду справ в адміністративному суді.

Відповідно до законодавства усі адміністративні справи в суді першої інстанції, крім випадків, встановлених КАСУ, розглядаються і вирішуються суддею одноособово (ст. 23 КАСУ).

Колегіально у складі трьох суддів в окружному адміністративному суді розглядаються та вирішуються адміністративні справи, предметом оскарження в яких є рішення, дії чи бездіяльність Кабінету Міністрів України, міністерства чи іншого центрального органу виконавчої влади, Національного банку України, їхньої посадової чи службової особи, виборчої комісії (комісії з референдуму), члена цієї комісії (ч. 1 ст. 24 КАСУ).

Адміністративні справи розглядаються і вирішуються в окружному адміністративному суді колегією у складі трьох суддів також за клопотанням однієї зі сторін про колегіальний розгляд справи або з ініціативи судді в разі їх особливої складності. Клопотання про колегіальний розгляд справи подається у письмовій формі через канцелярію суду до початку судового розгляду адміністративної справи. Клопотання про колегіальний розгляд справи, подане після початку судового розгляду, повертається судом без розгляду (ч. 2 ст. 24 КАСУ).

Адміністративні справи, підсудні Вищому адміністративному суду України як суду першої інстанції, розглядаються і вирішуються колегією у складі не менше п'яти суддів (ч. 4 ст. 24 КАСУ).

Лише колегіально розглядаються справи адміністративними судами в порядку апеляційного та касаційного провадження (в тому числі і в порядку розгляду справи Верховним Судом України), зокрема, в апеляційному порядку — у складі трьох суддів (ч. 3 ст. 24 КАСУ), в касаційному порядку —

колегією у складі не менше п'яти суддів (ч. 4 ст. 24 КАСУ). Розгляд справ у Верховному Суді України також відбувається колегіально на його засіданні, яке є повноважним за умови присутності на ньому не менше двох третин суддів від складу Верховного Суду України, визначеного законом (ч. 2 ст. 241 КАСУ). Законом України «Про судоустрій та статус суддів» визначено, що загальна кількість суддів Верховного Суду України становить двадцять осіб (ч. 1 ст. 39 Закону).

Принцип самостійності судів, їх незалежності і недоторканності поширюється на адміністративні суди такою ж мірою, як і на інші суди. Проте і в застосуванні цього принципу існують певні особливості.

При розгляді адміністративних справ простій людини — позивачу протистоїть потужний адміністративний апарат, керівники та посадові особи якого значною мірою сприйняли методи роботи, запозичені з радянських часів від партійних функціонерів. У зв'язку з цим у сторін заздалегідь складаються нерівні вихідні можливості. Крім того, це підвищує ризики, пов'язані зі спробами тиску на суд, а значить, вимагає від суддів більшої принциповості у відстоюванні велінь закону. З метою врівноваження шансів пересічної людини у спорі з суб'єктом владних повноважень адміністративний суд повинен відігравати більш активну роль у судовому процесі.

Специфіку адміністративного судочинства відображає і предмет судового розгляду, який, як правило, становить підзаконну діяльність суб'єктів владних повноважень (переважно це сфера виконавчої влади). Предмет судового розгляду впливає на межі втручання адміністративного суду в таку діяльність, щоб не порушувався принцип поділу влади [17, 50].

Принципи судочинства в адміністративних судах, їх перелік і характер впливають із загальних принципів судочинства, визначених у ч. 3 ст. 129 Конституції України. Слід зазначити, що не всі ці принципи мають відношення до адміністративного судочинства. Зокрема, такі як забезпечення доведеності вини (п. 3 ч. 3 ст. 129 Конституції України), підтримання державного обвинувачення в суді прокурором (п. 5 ч. 3 ст. 129 Конституції України), забезпечення обвинуваченому права на захист. Останній принцип, як в адміністративному, так і в цивільному і господарському судочинстві слід розглядати у більш широкому плані як право зацікавлених учасників процесу на юридичну допомогу і представництво своїх інтересів у суді, відповідно до ст. 59 Конституції України.

Частиною 4 ст. 129 Конституції України передбачено, що законом можуть бути також визначені інші принципи судочинства в судах окремих судових юрисдикцій. Скориставшись цим, законодавець, приймаючи КАСУ, конкретизував окремі з конституційних принципів, а також передбачив деякі засади судочинства, які не фігурують у Конституції України.

Вказані проблеми реалізації конституційних принципів судоустрою та судочинства в організації діяльності адміністративних судів, безперечно, ще потребують свого подальшого дослідження та вирішення. Але одне безперечно — реальне їх забезпечення має стати одним з важливих чинників, що сприятиме

підвищенню авторитету адміністративних судів та судової влади взагалі, що має в Україні неабияке значення.

Література

1. Бондарчук С. А. Принципи адміністративного судочинства України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / С. А. Бондарчук ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2011. — 18 с.
2. Куйбіда Р. Принципи адміністративного судочинства // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права : спецвипуск : зб. наук. пр. за матеріалами Міжнар. наук. конф. студ. та аспірантів «Актуальні проблеми правознавства очима молодих вчених». — 2002. — № 1. — С. 259–260.
3. Кунець О. Аспекти застосування принципу верховенства права в адміністративному судочинстві при вирішенні справ про пенсійне забезпечення військовослужбовців / О. Кунець, І. Кунець // Право військової сфери. — 2008. — № 11. — С. 17–19.
4. Матвійчук В. Гласність і відкритість адміністративного процесу як принципи адміністративного судочинства // Право військової сфери. — 2009. — № 5. — С. 16–18.
5. Минашкин А. В. Формирование принципов административного судопроизводства // Арбитражный и гражданский процесс. — 2005. — № 2. — С. 37–42.
6. Пухтецька А. А. Актуальні питання тлумачення та застосування принципу верховенства права в адміністративному судочинстві // Часопис Київського університету права. — 2009. — № 1. — С. 16–125.
7. Тулинова Б. Законность в системе принципов административного судопроизводства // Современное право. — 2009. — № 11. — С. 88–90.
8. Шевцова Н. В. Диспозитивність та офіційність при вирішенні податкових спорів в адміністративному судочинстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Н. В. Шевцова ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. — Д., 2011. — 20 с.
9. Новый тлумачний словник української мови : у 4 т. Т. 3. О–Р. — К. : Аконіт, 1999. — 928 с.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Буссл. — К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. — 1140 с.
11. Алексеев В. В. Конституционные принципы организации и функционирования прокурорского надзора // Вопросы теории управления в органах прокуратуры : сб. науч. тр. — М. : НИИ Ген. прокуратуры Российской Федерации, 1997. — С. 13–21.
12. Советское гражданское процессуальное право / под ред. М. А. Гурвича. — М. : Наука, 1964.
13. Штефан М. Й. Конституційні основи правосуддя в СРСР / М. Й. Штефан, Р. Г. Кочарянц. — К. : Наук. думка, 1982.
14. Правовые системы стран мира : энцикл. справ. / отв. ред. А. Я. Сухарев. — 3-е изд., перераб. и доп. — М. : Изд-во НОРМА, 2003.
15. Притика Д. М. Вищі спеціалізовані суди як конституційна гарантія демократизації судової влади // Право України. — 1999. — № 12.
16. Вищий адміністративний суд України : [бюлетень]. — К., 2006. — 20 с.
17. Адміністративна юстиція: європейський досвід і пропозиції для України / авт.-упоряд.: І. Б. Коліушко, Р. О. Куйбіда. — К. : Факт, 2003. — 536 с.

Анотація

Свида О. Г. Особливості реалізації окремих конституційних принципів судоустрою та судочинства в організації діяльності адміністративних судів. — Стаття.

У статті аналізується правова природа принципів права, розкриваються актуальні питання реалізації окремих конституційних принципів судоустрою та судочинства в організації діяльності адміністративних судів. Доводиться, що не всі конституційні принципи судочинства мають відношення до організації діяльності адміністративних судів. Робиться висновок, що принципи судоустрою та судочинства тісно пов'язані між собою, а також висловлюються пропозиції щодо удосконалення законодавства.

Ключові слова: судоустрій, судочинство, адміністративні суди, принцип, Конституція України.

Аннотация

Свида О. Г. Особенности реализации отдельных конституционных принципов судостройства и судопроизводства в организации деятельности административных судов. — Статья.

В статье анализируется правовая природа принципов права, раскрываются актуальные вопросы реализации отдельных конституционных принципов судостройства и судопроизводства в организации деятельности административных судов. Доказывается, что не все конституционные принципы судопроизводства имеют отношение к организации деятельности административных судов. Делается вывод, что принципы судостройства и судопроизводства тесно взаимосвязаны, а также высказываются предложения по совершенствованию законодательства.

Ключевые слова: судостройство, судопроизводство, административные суды, принцип, Конституция Украины.

Summary

Svida A. G. Features of the Implementation of Certain Constitutional Principles of Justice and Judicial System in the Administrative Courts Organization. — Article.

The law principles legal nature is examined, the actual issues of implementation of certain constitutional principles of justice and judicial system in the administrative courts organization are revealed in the article. It is proved that not every constitutional principle of justice is relevant to the administrative courts organization. It is concluded that the judiciary principles and principles of justice are closely linked, and also gives suggestions for legislation improving.

Keywords: judiciary, judicial, administrative courts, the principle, the Constitution of Ukraine.

УДК 347.73:336.01

В. В. Хохуляк

ПОНЯТТЯ В СИСТЕМІ НАУКИ ФІНАНСОВОГО ПРАВА

Постановка проблеми. Поняття є первинним елементом системи науки фінансового права. Вони відображають всі аспекти фінансово-правових явищ і процесів, характеризують їх у найбільшому ступені повноти, цілісності і адекватності. Саме поняття є основою принципів науки фінансового права, її відправною точкою, початком розвитку знання про об'єкт дослідження і результатом даного дослідження.

Мета дослідження. В даній статті ставиться за мету охарактеризувати поняття в системі науки фінансового права, дослідити систему понять як первинних елементів фінансово-правового знання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як визначено в тлумачному словника за ред. С. І. Ожегова, поняття — це логічно оформлена загальна думка про суть предмета, явища; ідея чого-небудь [15, 561]. Юридичні поняття відображають собою ідеї, думки, уявлення про право в цілому, різні його аспекти, а також інші елементи правової дійсності. Причому вони покликані адекватно і точно відобразити та виразити тільки взяті у їх єдності загальні та істотні ознаки правових явищ.

Розглядаючи юридичні поняття, вироблені юридичною наукою, слід відзначити, що серед них можуть бути виведені ті, що відображають найбільш істотні